

Megatrendy w kreatywnej przestrzeni

Katarzyna Miszczak

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
e-mail: katarzyna.miszczak@ue.wroc.pl
ORCID: 0000-0001-6158-9339

Andrzej Sztando

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
e-mail: andrzej.sztando@ue.wroc.pl
ORCID: 0000-0002-6204-9884

Małgorzata Rogowska-Sawicz

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
e-mail: malgorzata.rogowska-sawicz@ue.wroc.pl
ORCID: 0000-0003-1856-259X

Cytuj jako: Miszczak, K., Sztando, A. i Rogowska-Sawicz, M. (2023). Megatrendy w kreatywnej przestrzeni. W: D. Rynio, A. Zakrzewska-Półtorak (red.), *Przestrzeń i regiony w nowoczesnej gospodarce. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Stanisławowi Korenikowi* (s. 78-92). Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.

Streszczenie: Megatrendy stanowią następstwo, a zarazem główny wyznacznik zmian zachodzących w różnej skali i w różnych obszarach życia społeczno-gospodarczego. Megatrendy, takie jak deglobalizacja, rozwój sztucznej inteligencji, rosnąca urbanizacja, zmiany demograficzne, migracje, zmiany klimatyczne, nieprzewidywalne globalne kryzysy, znacząco wpływają na życie jednostek, państw, społeczeństw. W konsekwencji wymagane jest nowe podejście do zarządzania publicznego, bardziej dostosowane do nowych wymagań i zagrożeń. Celem rozdziału jest przedstawienie istoty megatrendów, wskazanie głównych kierunków zachodzących przemian w wybranych obszarach. Zaprezentowane wnioski sformułowano głównie na podstawie metody opisowej, metody historycznej oraz analizy porównawczej.

Słowa kluczowe: megatrendy, przestrzeń kreatywna, nowe modele rządzenia.

JEL Classification: F6, H1, H7, O1, O3, R1, R5, Z1

1. Wstęp

Świat wydaje się być w trakcie głębokich zmian. Nasza przyszłość jest niepewna, gdyż kształtowana przez mnogość potężnych, złożonych i wzajemnie powiązanych sił, ostatecznie jest reorganizowana i przewartościowywana w wyniku nieprawdopo-

dobnych, nieprzewidywalnych i wysoce destrukcyjnych wydarzeń. Kryzysy, takie jak agresywna napaść Rosji na Ukrainę i pandemia COVID-19, odwróciły naszą uwagę w ostatnich latach, zawężając i skracając horyzonty na przyszłość. Zrozumiałe jest, że ludzie koncentrują się na radzeniu sobie z wyzwaniami teraźniejszości. Jednak megatrendy naszych czasów nie znikną. Megatrendy, czyli zakrojone na szeroką skalę społeczne, gospodarcze, polityczne, środowiskowe lub technologiczne zmiany, powstają powoli, ale kiedy już się pojawią i zakorzeniają, wywierają głęboki i trwały wpływ na wielu, jeśli nie na większość ludzi czynności i procesów (Naisbitt i Aburdene, 1990). Przykładami są globalny wzrost liczby ludności i urbanizacja, czyli starzenie się społeczeństw w wielu częściach świata; ocieplenie planety i podnoszący się poziom mórz lub zakwaszenie oceanów i mórz; pogłębiona globalizacja; oraz rosnąca dynamika cyfryzacji, dużych zbiorów danych i bioinżynierii.

Niemniej jednak megatrendy – rozumiane jako wielowymiarowe zjawiska, napędzające zmiany o globalnym zasięgu – pomagają nam zrozumieć tę erę niespodzianek i skierować naszą uwagę dalej w przyszłość. Niespodzianki nie biorą się znikąd, wręcz przeciwnie – są inicjowane przez długoterminowe zmiany. Stąd udana adaptacja do zmian czy nawet wykorzystanie szans, które dają obecnie kształtujące się i rozwijające trendy o dużej skali, stają się warunkiem jakkolwiek rozumianego sukcesu. Charakterystyczną cechą paradygmatu megatrendowego nie jest prosta ekstrapolacja układu przeszłych zdarzeń, ale zbadanie czynników wpływających na trajektorię megatrendu, czyli mogących go wzmocnić, utrzymać bądź załamać. Analiza przyszłych trendów może być oparta na ekstrapolacji, symulacji, prognozach lub scenariuszach. Pod tym względem użytecznym narzędziem do opracowywania i wdrażania przyszłościowych polityk w zakresie gospodarki, społeczeństwa i środowiska wydaje się foresight (również jako jedna z czterech metod *strategic policy intelligence*). Studia foresightowe mogą oferować wsparcie i wskazówki decydentom politycznym, inwestorom, naukowcom i ogółowi społeczeństwa w zakresie przewyższania potencjalnych problemów. Jednak interpretacja przyszłych trendów zawsze musi być wykonywana ostrożnie i odpowiedzialnie, tj. nie stanowić przepowiedni przyszłości, a jedynie informację, w jaki sposób (dynamika i charakter zmian) oraz w jakim obszarze tematycznym (specyfika warunków) przyszłość może ewoluować.

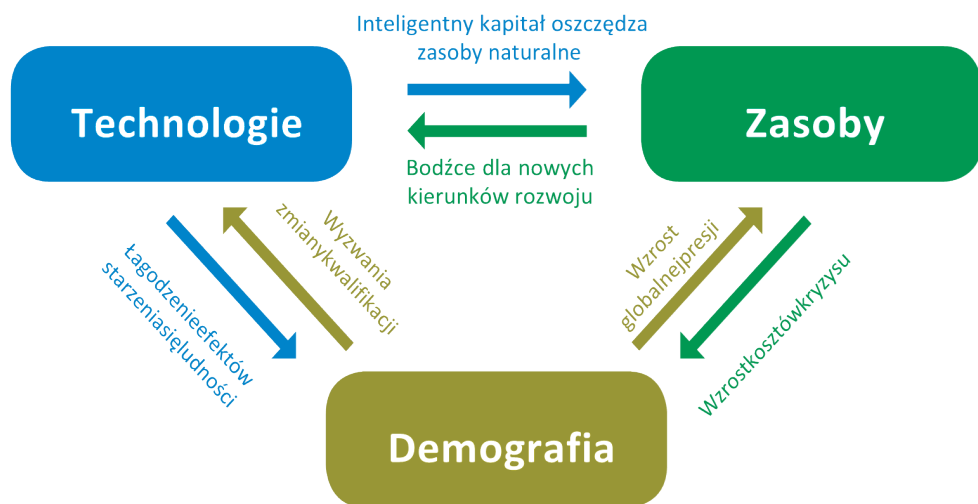
2. Megatrendy driverami zmieniającymi kierunki rozwoju świata

Konceptualizacja i operacjonalizacja pojęcia megatrendów jest problematyczna ze względu na metodologiczną złożoność badań oraz holistyczny charakter szybko zmieniających się uwarunkowań ich rozwoju. Za prekursora tego terminu uważa się amerykańskiego futurologa Johna Naisbitta (1982), dla którego megatrendy to nic innego jak wielkie prądy powodujące zmiany. Podobnie jak prądy oceaniczne, społeczne, gospodarcze, polityczne, technologiczne i środowiskowe drivery globalnej zmiany megatrendy to potężne siły, nieustannie przekształcające nasz świat (EY, 2015). Każdy megatrend stanowi wyzwanie dla liderów politycznych i bizneso-

wych. Identyfikacja potencjalnego wpływu megatrendu i przygotowanie organizacji, branży, a nawet kraju do skutecznej reakcji jest trudne, a przez to w wielu przypadkach wyzwanie to jest ignorowane (Coutu, 2019). Sytuacja jest znacznie bardziej skomplikowana, ponieważ specyficzną cechą megatrendów, oprócz ich współwystępowania, jest również dywergencja – jednoczesne powstawanie kontrtrendów (*countertrend*) (Gajewski i in., 2015).

Niemniej jednak ignorowanie tych sił oznacza pewną porażkę, w związku z powyższym nasza narracja o przyszłości powinna opierać się na koncepcji megatrendów, m.in. poprzez zaprojektowanie i wdrożenie odpowiednich strategii działań, które dadzą naszej firmie, społeczności, społeczeństwu lub nam samym najlepszą możliwą szansę na realizację wyznaczonych celów i osiągnięcie upragnionego sukcesu (Stacewicz, 1996, s. 7). Oznacza to dokonywanie właściwych wyborów w określonym czasie, co jest możliwe poprzez dokładne odczytanie i zrozumienie megatrendów, zwiastujących głębokie zmiany (Hajkowicz, 2015). Zmiana, którą zapowiadają megatrendy, jest poza naszą bezpośrednią kontrolą, ale nie poza naszym wpływem. Jeśli potrafimy czytać megatrendy, możemy zmienić nasze przeznaczenie. Jednak, jak zwraca uwagę K. Prandecki, trafna analiza przebiegu megatrendu w przyszłości jest możliwa przy równoczesnej identyfikacji i opisie megatrendu z uwzględnieniem jego otoczenia i kontekstu kulturowego (Prandecki, 2012).

W literaturze przedmiotu można spotkać wiele różnych klasyfikacji megatrendów, w których eksponowana jest kwestia rosnącego znaczenia megatrendów globalnych dla kształtowania procesów rozwoju społeczno-gospodarczego. Megatrendy, takie jak

Rys. 1. Megatrendy XXI wieku oraz ich wzajemne powiązania

Źródło: (Bukowski i Śniegocki, 2017, s. 6).

globalizacja (wzajemne powiązania), deglobalizacja (globalne przesunięcie gospodarcze z Zachodu na Wschód), innowacje technologiczne, rosnąca urbanizacja, zmiany demograficzne (przyrost i zmiana struktury wiekowej ludności), migracje (w celu uzyskania lepszych perspektyw zawodowych) oraz zmiany klimatyczne (globalne ocieplenie), w tym nieprzewidywalne globalne kryzysy, takie jak pandemia COVID-19, konflikty zbrojne, recesja gospodarcza, znacząco wpływają na rynek pracy i kompetencje zawodowe niezbędne do nawigacji w zmieniających się warunkach. Specjaliści, którzy uzyskują szerokie spektrum umiejętności, zaspokajając swoje potrzeby zawodowe i życiowe, są w stanie zamienić te wyzwania w nowe możliwości. Obecnie czynników, które mogą mieć równie znaczący wpływ na gospodarkę i społeczeństwo (w tym np. na produkcję, konsumpcję, inwestycje czy interakcje społeczne), jest znacznie więcej. Zasadniczo można je pogrupować w trzy współzależne megatrendy (rys. 1): demograficzny (np. „srebrna gospodarka”), technologiczny (m.in. przemysł 4.0, IoT, AR, VR) i zasobowy (np. rynek talentów).

W najbliższych dekadach wymienione powyżej megatrendy będą intensywnie oddziaływać na miasta i regiony, które chcąc sprostać wyzwaniom społecznym, ożywić gospodarkę, stworzyć nową tożsamość i promować inkluzywność, już teraz skutecznie mobilizują zasoby kulturalne i kreatywne. Wraz z pogłębianiem się kryzysu klimatycznego, geopolitycznego i gospodarczego, decydenci polityczni, urbaniści i aktywiści na rzecz zrównoważonego rozwoju na całym świecie szukają nowych sposobów na stworzenie fundamentów pod silne, zdrowe i bardziej rezylienne społeczności w przyszłości. Podczas gdy miasta i regiony rewidują założenia modeli wzrostu w następstwie COVID-19, branże kultury i kreatywne mogą stać się podstawą prężnego ożywienia, stanowiąc znaczące źródło miejsc pracy i dochodów, a także generując ważne skutki uboczne dla całej gospodarki.

3. Przestrzeń kreatywna kluczem pozytywnej zmiany

Współczesne państwa, regiony, miasta budują swoją przewagę konkurencyjną już nie tylko opierając się na wiedzy i umiejętnościach obywateli, ale w ścisłym połączeniu z ich wyobraźnią i kreatywnością. Już czterdzieści lat temu G. Törnqvist (1983) zdefiniował środowisko kreatywne (*creative milieu*) jako przestrzeń akumulacji wiedzy dzięki występowaniu pokaźnych zasobów informacji łatwo przenoszonych przez kompetentną kadrę decyzyjną. Ch. Landry (2000, s. 112-125) dodał, że przez efekty *spill-over* środowisko to, będące siłą napędową innowacji i źródłem umiejętności kreatywnych, działa jak magnes, który pomaga napędzać wzrost w innych sektorach. Oprócz wpływu gospodarczego ma ono również znaczący wpływ społeczny, od wspierania zdrowia i dobrostanu po promowanie włączenia społecznego i lokalnego kapitału społecznego. Jednak kreatywność nie może się rozwijać bez trzeciego filaru, jakim jest wolność: „klimat wolności rozwija wiedzę i wzbogaca ducha wyobraźni” (Kukliński, 2006, s. 286). Rozwój przestrzeni kreatywnej postrzegany jest jako wyzwanie dla Europy XXI wieku. Stąd w warunkach paradygmatu megatrendowego decydująca

o powodzeniu jednostki (ludzkiej, biznesowej, terytorialnej) będzie jej innowacyjność, oparta na kreatywności i dostosowaniu wiedzy powszechnie dostępnej do jej potrzeb. Zdolności te są głównie generowane przez przedstawicieli klasy kreatywnej (Florida, 2002), wśród których można wyróżnić dwie grupy: superkreatywnych indywidualistów (naukowcy, artyści, pisarze, ludzie mediów) oraz kreatywnych profesjonalistów (specjaliści z dziedzin nowoczesnej technologii, usług finansowych, prawniczych, zarządzania i medycyny). Należy jednak wyraźnie podkreślić, iż takie pogrupowanie nie oznacza propagowania sztucznego tworzenia elit i podziału społeczeństwa na „kreatywnych” i „niekreatywnych”. Przeciwnie – każdy człowiek jest istotą w jakiś sposób twórczą, ale tylko niewielki procent ludzi (w USA ok. 30%) ma szczęście być wynagradzanymi za efekty ich kreatywności (Florida, 2005, s. 22). Specyfiką klasy kreatywnej powinno być samodzielne myślenie, stosowanie niestandardowych podejść do różnorodnych zadań, kompleksowa ocena sytuacji i wprowadzanie w życie nowych idei. Szacuje się, że na świecie jest ponad 150 mln przedstawicieli klasy kreatywnej, stanowiącej źródło kapitału kreatywnego.

Rozważając obecne megatrendy działalności twórczych¹, tj. kreatywnych (*Cultural and Creative Industries* – CCI), w nadchodzących latach, eksperci (NDPC, b.d.) wysnuli wspólne wnioski, sugerując, że: CCI są bardziej podatne na zakłócenia, a jednocześnie zmiernają w kierunku odnowy; mogłyby być mniej wspierane inwestycyjnie i zasobowo, ale jednocześnie mogłyby to spowodować wynalezienie nowych ścieżek kariery; specyfika działalności w ramach CCI najprawdopodobniej pozostanie taka sama, ale nastąpi wzrost kreatywnej przedsiębiorczości. Już w 2016 roku CCI w Europie generowały 4,2% europejskiego PKB, tworzyły pięć razy więcej miejsc pracy niż telekomunikacja i o wiele więcej niż tradycyjne sektory, takie jak przemysł chemiczny, motoryzacyjny czy metalurgiczny. Wśród pozostałych megatrendów² kształtujących kreatywną przestrzeń eksperci Deloitte wyróżnili rosące znaczenie rynku talentów oraz tzw. srebrną gospodarkę. Struktura rynku pracy zmienia się diametralnie. Coraz więcej osób podnosi swoje kwalifikacje przez całe życie, pracuje na własny rachunek czy na podstawie elastycznych form zatrudnienia. Zwiększa się również liczba pracowników, którzy pracują zdalnie lub jako niezależni wykonawcy. W tej chwili tylko w Unii Europejskiej może być już 30,6 mln takich osób.

Kluczowym wyzwaniem pozostaje pytanie: czy współtworzenie i kreatywność mogą stać się mechanizmem radzenia sobie z akceptacją zmian przyszłości? Przemysły kreatywne są nie tylko trzecim co do wielkości pracodawcą w Europie, ale również jednym z głównych sektorów, w których zatrudnienie znajdują młodzi ludzie. Świad-

¹ Do działalności twórczych zaliczyć można m.in.: reklamę, architekturę, rzemiosło artystyczne, dzieła sztuki, wzornictwo i projektowanie mody, wideo, film, działalność muzyczną i fotografię, działalność artystyczną i rozrywkową.

² W sektorze kreatywnym wyróżnia się również usługi o wysokim nasyceniu wiedzą (*knowledge intensive industries*), takie jak: produkcja i usługi w zakresie technologii informacyjno-komunikacyjnych, wysoko wyspecjalizowane usługi finansowe, prawne i dla biznesu (np. konsulting, badania rynku) oraz B+R i szkolnictwo wyższe.

czy to o dużej elastyczności tej części przestrzeni kreatywnej i pozwala prognozować utrzymanie pozytywnego trendu rozwojowego w przyszłości. Kolejny przykład również może to potwierdzać, a mianowicie brytyjski sektor kreatywny ma lepsze wyniki niż cała krajowa gospodarka i rozwija się trzykrotnie szybciej. Przemysły kreatywne w Wielkiej Brytanii generują niewyobrażalną kwotę 8,8 mln funtów na godzinę (EY, 2014). Jeżeli chodzi o inne kraje europejskie, najnowsze porównywalne dane wskazują, że przemysły kreatywne są i będą kluczowym czynnikiem wpływającym pozytywnie na rozwój gospodarczy (TC, 2016). Coraz więcej dowodów badawczych identyfikuje źródła wzrostu społeczno-gospodarczego i miejsc pracy w przestrzeni kreatywnej jako działalności twórcze, branże kultury czy usługi o dużym nasyceniu wiedzą.

4. Kluczowe megatrendy w przestrzeni kreatywnej

Jak już zostało wspomniane, megatrendy mogą być rozumiane jako zjawiska społeczne, gospodarcze, polityczne i kulturowe wynikające z procesu rozwoju cywilizacyjnego ludzkości, przy czym powinny one cechować się dużym prawdopodobieństwem wystąpienia (Muszyński, 2001, s. 19; Prandeki, 2012, s. 79). W zależności od oceny ich wpływu na rzeczywistość społeczno-gospodarczą mogą mieć charakter pozytywny lub negatywny. Wszystkie one stanowią zagrożenie dla istniejącego porządku, przy czym największe wyzwania stanowią trendy o negatywnym wpływie.

W tab. 1 przedstawiono kilka wybranych trendów mających wpływ na przestrzeń kreatywną (w szerokim ujęciu rozumianą jak obszar geograficzny obejmujący kraje gospodarczo rozwinięte).

Nie wszystkie ze wskazanych megatrendów mają wymiar globalny. Te związane z rozwojem wirtualnej rzeczywistości, postępem technologicznym, coraz większą robotyzacją, wykorzystaniem technologii w polepszaniu jakości życia (domowego, jak i miejskiego) w dużej mierze są widoczne w gospodarkach rozwiniętych. Spośród wymienionych najistotniejsze wydają się zmiany klimatu oraz związane z tym trendy w kierunku czystej energii czy gospodarki obiegu zamkniętego. Konsekwencje zaniechań w tym zakresie są bardzo trudne do oszacowania i najpewniej dotyczyć będą każdego zakątka globu.

W opracowanym w 2021 r. raporcie *Climat Change in Poland. Past, Present, Future* (Falarz, 2021) ponad 30 klimatologów wskazuje na perspektywy zmian klimatu w Polsce. Przebiegają one w Polsce w podobnym kierunku co w pozostałej części kontynentu i cechują się: potęgowaniem efektu cieplarnianego powodowanego uwalnianiem gazów cieplarnianych do atmosfery oraz wzrastającym poziomem promieniowania słonecznego, a także wzrastającą temperaturą powietrza powodującą coraz cieplejsze zimy i lata. Z przedstawionych analiz nie wynika, że począwszy od lat 70. XX wieku zwiększyła się w Polsce liczba zjawisk ekstremalnych, takich jak burze, tornada czy grady. Niepopularne jest mówienie o wzrastających zagrożeniach pojawienia się suszy i kształtowaniu się sum opadów (tutaj różnicuje się Polskę,

Tabela 1. Charakterystyka wybranych megatrendów

Megatrend/Trend	Charakterystyka
Deglobalizacja	Pandemia COVID-19 znacząco ten trend przyspieszyła, spowodowała przerwanie łańcuchów dostaw, utrudnił przepływ towarów ze względu na zamknięte granice czy ogólnie niepewną sytuację ekonomiczną, w konsekwencji wzrosło znaczenie krótkich łańcuchów dostaw i wspieranie produkcji krajowej/lokalnej, także instrumentami prawnymi; trend ten jest w pewnym sensie również konsekwencją rosnących napięć geopolitycznych, głównie wojny wpływów pomiędzy USA a Chinami, kolejnych sankcji nakładanych przez te państwa oraz rozczarowania globalizacją, której niezmiernie głównym beneficjentem pozostają Chiny.
Rezyliencja	Rezyliencja staje się jedną z najistotniejszych kompetencji przyszłości. Ma ona szczególne znaczenie dla rozwoju obszarów silnie zurbanizowanych, w których odporność na szoki pochodzące z zewnątrz (spowodowane kryzysami gospodarczymi bądź klimatycznymi, pandemią) oraz szybka adaptacja do częstych zmian stają się własnie kluczową umiejętnością.
Samowystarczalność	Pandemia i m.in. związane z nią przerwane łańcuchy dostaw, kryzys surowcowy, zmiany klimatyczne, przechodzenie na gospodarkę obiegu zamkniętego sprawiły, że coraz wyraźniejszy staje się trend określany jako samowystarczalność. Zakłada on autonomię – i to na wielu poziomach (produkcji żywności, energii, wody) – poszczególnych jednostek (miast, organizacji, fabryk, indywidualnych gospodarstw domowych, budynków).
Ekonomia społeczna	Narastające konflikty i rozwarstwienie społeczne, zmiany środowiskowe, ale i takie wydarzenia, jak pandemia, generują coraz wyraźniejszą potrzebę poszukiwania i wdrażania rozwiązań zbudowanych na empatii i współodczuwaniu oraz wzrost znaczenia ekonomii społecznej. Konsumentci oczekują, aby firmy były uczciwe oraz miały pozytywny wpływ społeczny.
Transformacja klimatyczna	Klimat ulega drastycznym zmianom i stanowi to jedno z największych zagrożeń dla współczesnej cywilizacji; dziś jednak zamiast o kryzysie klimatycznym coraz częściej mówi się o transformacji klimatycznej; przekłada ona wyzwanie, przed którym stanąłbyśmy jako ludzkość, na konkretne działania – przejście na gospodarkę obiegu zamkniętego, gospodarkę nisko- lub zeroemisyjną i wiąże się z wieloma wyzwaniem: społecznymi, ekonomicznymi i prawnymi.
Migracje	Różne czynniki (m.in. zmiany klimatu, kryzysy gospodarcze i polityczne) zmuszają miliony ludzi na świecie do migracji. Sytuacja ta wymaga strategicznego i wieloaspektowego podejścia na poziomie współpracy lokalnej i międzynarodowej.
Czysta energia	Długofalowym celem jest przejście na gospodarkę nisko- bądź zeroemisyjną, co pociąga za sobą zmiany prawne na poziomie administracyjnym i konieczność dostosowania się poszczególnych krajów, biznesów i innych graczy do nowej rzeczywistości prawnej.
Gospodarka obiegu zamkniętego	Trend ten zakłada, że wartość produktów, materiałów i zasobów ma być utrzymywana w gospodarce tak długo, jak to możliwe, by w efekcie ograniczyć wytworzenie odpadów do minimum.

Smart living	Trend nawiązujący do wykorzystania technologii w budowaniu niezależności od większych systemów. Widoczne są działania mające na celu bardziej inteligentne zarządzanie zasobami, m.in. wodą czy energią.
Silver tsunami	Do 2050 r. co trzeci Europejczyk będzie miał ponad 60 lat. Rosnąca liczba osób starszych w społeczeństwie wpływa na funkcjonowanie i projektowanie miast, miejsc pracy, produktów itd.
Urbanizacja	Liczba mieszkańców miast stale rośnie, przyczyniając się nie tylko do rozbudowywania megamiast, ale także do budowania nowych ośrodków miejskich.
Re-city	Pandemia COVID-19 zredefiniowała miasta. Transformację przechodzą miejskie usługi, transport, miejsca pracy czy przestrzenie wspólne. Wyzwaniem jest reorganizacja miast tak, aby utrzymać wysoką jakość życia mieszkańców przy jednoczesnym zapewnieniu ich bezpieczeństwa.
Metaekonomia	Tu rozwój gospodarczy związany jest z wprowadzeniem koncepcji metawersum. Metaekonomia dotyczy zarówno rozwoju gospodarki wewnątrz cyfrowego świata (posiadanie, sprzedawanie, własność, koszty, nieograniczony wzrost, nowe waluty, blockchain, NFT), jak i zmian gospodarczych w świecie fizycznym na skutek wprowadzania i upowszechniania się nowych technologii związanych z budową metawersum.
Dematerializacja	Intensywne przenoszenie się do świata cyfrowego we wszystkich aspektach życia sprawia, że świat fizyczny zanika (np. znika gotówka, fizyczne sklepy, ludzie w biurach itd.), a także zmienia się podejście do kwestii wartości produktu, posiadania, zakupu czy użytkowania.
Nierówności cyfrowe	W swoim założeniu pojęcie to zakłada nierówności związane z dostępem do sieci i wykluczeniem cyfrowym. Na świecie wciąż około 40% populacji nie ma dostępu do Internetu. Rozwój metawersum, nad którym pracują obecnie największe bigtechy, może stać się czynnikiem pogłębiającym nierówności cyfrowe.
Zrobotyzowanie życia	To trend, który odnosi się do wykorzystywania automatyzacji i robotów w coraz większym stopniu w różnych obszarach życia społeczno-gospodarczego – od przemysłu po pomoc w opiece nad starszymi osobami, edukacją itd.

Źródło: opracowanie własne (*Mapa Trendów*, 2022).

wskazując na część północną, gdzie opadów jest więcej, oraz południową, gdzie pojawia się trend odwrotny). Z punktu widzenia gospodarki można wskazać na zmiany w wykorzystaniu energii (mniejsze zużycia zimą, większe latem ze względu na wykorzystywane systemy klimatyzacji), czy też niekorzystne konsekwencje dla wybranych branż gospodarki (np. turystyki zimowej). W zestawieniu BP Statistic Review of World Energy 2020 (BP Statistic..., 2020) wskazano, że Polska odpowiada za 1% emisji CO₂ (ok. 300 mln ton CO₂ rocznie) ze spalania paliw kopalnianych i zajmuje 19. pozycję w rankingu światowym. Z perspektywy UE jest z kolei trzecim emitentem CO₂, zaraz po Niemczech (684 mln ton CO₂ rocznie) oraz Włoszech (z poziomem 325 mln ton CO₂ rocznie).

Według danych Narodowej Administracji Oceanicznej i Atmosferycznej (NOAA) w 2022 r. stężenie dwutlenku węgla w atmosferze było o 49% wyższe niż w epoce przedindustrialnej. Stały poziom utrzymywał się zdaniem naukowców przez ok. 6000 lat, tymczasem przez jedyne 150 lat działalność człowieka przyczyniła się do niespotykanego dotąd w historii tempa jego wzrostu (NOAA Research, 2022). Nie można zaprzeczyć, że żyjemy w czasach niesłychanej aktywności człowieka, która znacząco wpływa na zmiany klimatu i funkcjonowanie globalnego systemu przyrodniczego. Holocen, w którym przypadł ludzkości największy rozwój populacyjny i gospodarczy, cechował się niezwykle stabilnymi warunkami klimatycznymi i w pewnym sensie przewidywalnością. Nadaktywna działalność człowieka (szybki wzrost populacji) rozpoczęła antropogeniczną zmianę klimatu i systemu przyrodniczego, utratę bioróżnorodności, która zachodzi w niespotykanym dotąd tempie. Ludzkość jest bliska przekroczenia kolejnych punktów krytycznych w procesie rozwoju naszej planety. Zbliżamy się więc nie tylko do zmian o znaczeniu regionalnym czy jednostkowym, ale do zmiany stanu równowagi całego systemu. Chodzi tu zarówno o topnienie wieloletniej zmarzliny czy lodów arktycznych, jak i o zmniejszanie się powierzchni lasów amazońskich czy raf koralowych. W dłuższej perspektywie dla człowieka oznacza to utratę niżej położonych terenów przybrzeżnych oraz mniejszych wysp, niedobory wody pitnej, spadki plonów i deficyty żywności, rozszerzenie stref niezdatnych do życia oraz ograniczenie dostępności usług ekosystemowych. Nieuniknione wydają się nasilające się migracje ludności o wielkiej skali, malejące bezpieczeństwo żywnościowe, walka o zasoby.

Odpowiedzią na tak określone zagrożenie były przyjęte w 2015 r. porozumienia paryskie, w których 195 państw świata opowiedziało się za podjęciem działań mających nie doprowadzić do roku 2050 do wzrostu temperatury powyżej 2°C względem epoki przedprzemysłowej. Jak wskazuje raport Międzynarodowego Zespołu do Zmian Klimatu IPCC z roku 2018, ograniczenie wzrostu globalnych temperatur do 1,5°C do 2100 r. będzie niezwykle trudne. Wymaga ono nie tylko zmniejszenia emisji netto CO₂ do zera w 2050 r. oraz istotnej redukcji emisji innych gazów cieplarnianych, w tym w szczególności metanu, lecz także wdrożenia technologii wychwytu zwrotnego CO₂ (IPCC Report, 2022). W konsekwencji tematy energii i zmian klimatu stały się jednym z centralnych punktów aktywności (również ukierunkowania środków finan-

sowych) Unii Europejskiej. Można to zauważyć w polityce spójności po roku 2007, w której zmianie uległa lista celów (wcześniej skoncentrowana m.in. wokół problemów rynku pracy i restrukturyzacji), poprzez strategię Europa 2020 i kolejne ukierunkowania środków w następnych perspektywach finansowych (2014-2020 oraz 2021-2017). W aktualnej perspektywie widać znaczący wzrost znaczenia polityki energetycznej i klimatycznej w polityce spójności UE. Znajduje to wyraz w przekazaniu ok. 40% środków finansowych właśnie na cele klimatyczne oraz w pojawieniu się nowego dokumentu strategicznego Europejski Zielony Ład. W konsekwencji pojawia się również nowy instrument finansowy – Fundusz na rzecz Sprawiedliwej Transformacji (17,5 mld euro). Realizacja celów Europejskiego Zielonego Ładu już teraz budzi wiele kontrowersji i sporów politycznych. Jest to jednak ważny pakiet inicjatyw politycznych, których celem jest osiągnięcie neutralności klimatycznej UE do roku 2050 i tym samym stanie się pierwszym „zielonym” kontynentem na świecie.

Jednym z kluczowych megatrendów wpływającym na wszystkie dziedziny życia jest zmiana klimatu. Jest ona silnie powiązana z innymi trendami, takimi jak starzenie społeczeństwa (chwilowo zarezerwowane dla krajów wysoko rozwiniętych, ale w perspektywie do 2100 roku problem będzie miał charakter globalny) czy rozwój wysokich technologii (który może nas wspomóc w walce ze zmianami klimatu). Wszystkie one nie pozostają bez znaczenia dla rozwoju przestrzeni kreatywnej.

5. Kryzys demokracji i nowe modele rządzenia

Znaczna część współczesnych megatrendów przyniosła ludziom w różnych miejscach na świecie spadek stopnia zaspokojenia ich potrzeb. Przykładowo pandemia COVID-19 oraz publiczne i prywatne reakcje na nią spowodowały wyłączenie fragmentów różnych gospodarek z globalnych łańcuchów wartości, a co za tym idzie – spadek dochodów związanych z nimi pracowników, właścicieli kapitału i innych ich beneficjentów. Zmiany klimatyczne, poprzez ekstremalne zjawiska atmosferyczne, negatywnie dotykają rolników i ich rodziny, robotyzacja wypiera z przedsiębiorstw pracowników wykonujących zestandaryzowane prace, a starzenie się społeczeństw implikuje konieczność podnoszenia wieku emerytalnego, zmniejszania wartości świadczeń emerytalnych oraz zwiększania obciążeń podatkowych i paropodatkowych nakładanych na osoby pracujące. Zapowiada się też, że niektóre kolejne megatrendy zmniejszą zaspokojenie potrzeb wielu ludzi. Sztuczna inteligencja ma na przykład na masową skalę wypierać również częściowo kreatywne zawody, a meta-wersum odcinać część wytwórców produktów materialnych od ich konsumentów. Co więcej, proponowane przez większość naukowców, niektórych kluczowych przedsiębiorców oraz wielu przedstawicieli władz publicznych działania, jakie ich zdaniem powinny podjąć społeczeństwa wobec niektórych megatrendów, wiążą się z dalszym spadkiem zaspokojenia ich potrzeb. Zahamowanie zmian klimatu proponuje się na przykład osiągnąć poprzez wielodziedzinową redukcję konsumpcji i mobilności mieszkańców krajów najbardziej rozwiniętych, a także poprzez odejście

od wykorzystania paliw kopalnych, których wydobycie bezpośrednio lub pośrednio daje utrzymanie setkom milionów ludzi, a niektórym państwom ich ważny międzynarodowy status (np. kraje Zatoki Perskiej). Na dodatek megatrendy oraz postulowane czy prawnie egzekwowane reakcje na nie oznaczają takie zmiany życia całych społeczeństw, które nie są zgodne z przyzwyczajeniami, oczekiwaniami oraz wartościami wielu ich członków. Dobrym przykładem są masowe, dalekie migracje powodujące zderzenia kultur, a w konsekwencji konieczność zmiany publicznych zachowań, unikania nieznanych wcześniej niebezpieczeństw, rewizji zasad współżycia społecznego, kariery, prowadzenia biznesu itp., a nawet akceptacji zmian wyglądu otaczającej przestrzeni (por. Jonda, 2016, s. 414). Idee ekonomii społecznej i społecznej odpowiedzialności biznesu domagają się z kolei decentracji osobistej i biznesowej, empatii i uwzględniania w życiu wartości innych niż tylko „ja” i „mój majątek”, co nieuchronnie wiąże się z redukcją swobody działań i owego majątku.

Oczywiście, konsekwencje tych megatrendów i pożądaných reakcji na nie, które przysparzają współcześnie problemów, w ogólnym rozrachunku, zwłaszcza przeprowadzonym po upływie wielu lat, mogą i prawdopodobnie okażą się korzystne, również dla tych, którzy ponieśli ich największe koszty. Nie zmienia to jednak faktu, iż implikują one dziś i będą implikować w przyszłości znaczące, obserwowane już w wielu państwach, niezadowolenie społeczne i nieufność wobec tych, którzy twierdzą, że są one nieuniknione (por. Bernhard i Hanspeter, 2019, s. 1190). Tworzy to doskonałą pożywkę dla podmiotów i osób, które gotowe są wykorzystać populistyczne hasła dla przejścia w mniejszym lub większym zakresie władzy. Odnotować przy tym należy, iż przekazy te formułowane, adresowane i dystrybuowane są coraz częściej w sposób wyraźnie kreatywny, z wykorzystaniem przepisów chroniących otwartą debatę publiczną i najnowocześniejszych środków przekazu, w tym platform społecznościowych, nieformalnego, zindywidualizowanego streamingu, influencerów, przestrzeni i postaci wirtualnych itp. Obietnice, iż niechciane procesy da się powstrzymać, a nawet odwrócić, że wysiłków i kosztów nie będzie trzeba ponosić, że nie trzeba będzie zmieniać siebie ani swojego stylu życia, padają na podatny, społeczny grunt (por. Brubaker, 2017, s. 361). Następujące po nich żądania poparcia redukcji swobód i wolności słowa, centralizacji i hierarchizacji systemów władzy, jako rzekomo niezbędnych dla spełnienia tych obietnic, również. Prowadzi to do kryzysów w wielowymiarowej sferze demokracji, zagrażając jej przyszłości jako takiej, co ze względu na międzynarodową skalę również można traktować jako megatrend. Złożoności sytuacji dopełnia fakt, iż niektóre przeszłe megatrendy nie okazały się nieuniknione lub korzystne, choć za takie je powszechnie kiedyś uważano, a sugerowane reakcje społeczno-gospodarcze na inne megatrendy, przyniosły niespodziewane i jednocześnie niepożądane skutki, czasem wręcz odwrotne do zamierzonych (por. Kullberg, 2022, s. 98). Wzmaga ją dodatkowo rosnąca świadomość społeczna w zakresie wyłączenia się części elit z zachowań promowanych jako właściwe wobec niektórych megatrendów, a także dotycząca tego, iż reakcje te rewolucyjnie podno-

szą pozycję zajmowaną przez niektóre podmioty, sektory, czy całe kraje w zrekonfigurowanych łańcuchach wartości.

Czynniki kryzysu czy też zagrożenia demokracji tkwią również w samych niektórych megatrendach. Najbardziej niepokojący z dzisiejszej perspektywy wydaje się megatrend radykalnego pogłębiania kontroli zachowań społecznych przy wykorzystaniu kreatywnych technologii cyfrowych. W większości krajów rozwiniętych polega on na zbieraniu na masową, bezprecedensową skalę informacji o wszelkich zachowaniach niemal wszystkich użytkowników Internetu (tzw. nadwyżka behawioralna), a następnie archiwizowaniu ich i przetwarzaniu w celu przewidywania oraz kontroli ich zachowań rynkowych, zwłaszcza poprzez precyzyjne ekstrakowanie, adresowanie i komercjalizowanie ofert handlowych (por. Zuboff, 2019, s. 91). Odbywa się to zwykle bez ich wiedzy i świadomej zgody i winduje wartość robiących to globalnych korporacji. Choć działalność ta zdaje się nadal pozostawać głównie w sferze biznesowej, to ma jednak wielki i wypróbowany już potencjał ingerencji w demokrację. Rosnący, choć wciąż dalece nieskuteczny nacisk wywierany na nią przez narodowe i międzynarodowe instytucje demokracji potwierdza związane z tym obawy.

W krajach niedemokratycznych jednak kontrola zachowań społecznych przy wykorzystaniu kreatywnych technologii cyfrowych znajduje dalece bardziej niepokojące zastosowania, w szczególności w Chinach. Będąc domeną nie tyle biznesu, ile władz państwowych, służy im do budowy państwa totalitarnego zupełnie nowego typu, w którym kontroluje się nie tylko zachowania rynkowe konsumentów, ale zachowania społeczne w ogóle, w celu utrzymania niedemokratycznej władzy (por. Strittmatter, 2020, s. 10). Jest to już zagrożenie nie tylko dla procesów demokratyzacji tego kraju – te praktycznie już nie istnieją – ale dla demokracji innych krajów. Po pierwsze dlatego, że rozwiązania te są oferowane w formie kompletnych systemów technicznych, software'owych i prawnych innym krajom, głównie rozwijającym się, jako element budowy strategicznych relacji z Chinami. Po drugie zaś dlatego, że cyfrowa kontrola zachowań społecznych okazuje się wspierać ekonomiczną efektywność i produktywność chińskiego modelu rozwoju, czyniąc go atrakcyjnym dla części obserwatorów jego konfrontacji z modelami demokratycznymi, a także zwiększając zwycięstwa Chin na różnych płaszczyznach konfrontacji z niektórymi z nich.

Świat megatrendów kreatywnej przestrzeni tworzy zatem nieznanie wcześniej wyzwania dla demokracji jako takiej. Implikują one konieczność stawienia przez nią czoła nie tylko jej wewnętrznym zagrożeniom, ale również nowym, niedemokratycznym, a jednocześnie kreatywnym modelom rządzenia. Dyskusja o tym, jak należy to zrobić, jest wciąż otwarta i zapewne taka długo jeszcze pozostanie. Niemniej panuje już zgoda, że odpowiedzi należy poszukiwać również w kreatywnym podejściu do problemu – w wymiarze zarówno państwowym czy międzynarodowym, jak i lokalnym oraz regionalnym. Wśród rozwiązań proponowanych dla skali makro znajdują się na przykład takie zmiany masowych systemów edukacji, które będą uczyć kreatywności w obrębie wiedzy humanistycznej i społecznej, a nie tylko technicznej, tak aby

zwiększyć zdolności społeczeństw do rozumienia i doceniania demokracji oraz ich motywację do jej obrony, do wykazywania postaw obywatelskich i do udziału w wielopoziomowym zarządzaniu publicznym. Trudno bowiem tego oczekiwać od osób, które nie znają w dostatecznym stopniu historii, ekonomii czy literatury, choćby tylko ze swojego kręgu cywilizacyjnego, nawet jeśli są wybitnymi programistami czy inżynierami odnawialnych źródeł energii. Z kolei w wymiarze lokalnym pojawiają się różne, kreatywne idee rezyliენტnego zarządzania rozwojem. Jedną z nich jest koncepcja „nowego lokalizmu” (*new localism*), polegająca na tworzeniu w dużych miastach społecznych ruchów przeciwwagi dla centralnej władzy, w tym z udziałem władz lokalnych. Część badaczy wiąże z nią duże nadzieje, dopatrując się w niej jednej z ważnych szans na obronę przed kryzysem demokracji (Mayer, 2018, s. 232).

6. Podsumowanie

Megatrendy to efekty kreatywnej działalności człowieka. Choć rzadko pojawiają się one jako w pełni intencjonalny, zaplanowany wynik jego działalności i nierzadko przynoszą nieoczekiwane, a nawet niechciane skutki, to stanowią immanentne składowe ewolucji ludzkości i wciąż pozostają w sferze jej istotnej kontroli. Warunkiem jest jednak prawidłowe ich rozpoznanie, zrozumienie ich istoty, prognozowanie przebiegu i konsekwencji oraz dostateczny konsensus woli, środków i interwencji w ich przebiegu. Interakcje megatrendów ze społeczeństwami wymagają również równoczesnych procesów o przeciwnym kierunku. Adaptacyjność, elastyczność itp., a przede wszystkim otwartość, gotowość i wola zmian własnych, a także swojego społecznego, ekonomicznego i przestrzennego otoczenia to równie ważne składniki tej ewolucji. W obu perspektywach kreatywność podejścia jawi się jako konieczny warunek rozwojowego sukcesu. W szczególności dotyczy to władz publicznych wszystkich szczebli. To one mają bowiem największe możliwości stymulowania i kształtowania tych wszystkich procesów. Dopóki legitymują się demokratycznym mandatem, dopóty możemy oczekiwać, że beneficjentami prowadzonego przez nie zarządzania rozwojem będzie możliwie duża część ludzkości.

Bibliografia

- Bernhard, L. i Hanspeter, K. (2019). Populism in election times: A comparative analysis of 11 countries in Western Europe. *West European Politics*, (42).
- BP Statistic Review of World Energy. (2020). *Statistical Review of World Energy 2020: A pivotal moment | News and insights | Home*.
- Brubaker, R. (2017). Why populism? *Theory and Society*, (46).
- Bukowski, M. i Śniegocki, A. (2017). *Megatrendy. Od akceptacji do działań*. Warszawa: WiseEuropa – Fundacja Warszawski Instytut Studiów Ekonomicznych i Europejskich. Pobrano 11 lutego 2023 z <https://wise-europa.eu/wp-content/uploads/2017/09/WISE-Megatrendy.pdf>
- Coutu, P. (2019). *Global Megatrends and Aviation: The Path to Future-Wise Organizations*. Montréal (Québec): Asi Institute.

- Ernst&Young (EY). (2014). *Creating growth: Measuring cultural and creative markets in the EU*. Pobrano 15 lutego 2023 z https://www.academia.edu/13352012/Creating_growth_Measuring_cultural_and_creative_markets_in_the_EU
- Ernst&Young (EY). (2015). *Megatrends 2015: Making Sense of a World in Motion*. Pobrano 20 listopada 2019 z [https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-megatrends-report-2015/\\$FILE/ey-megatrendsreport-2015.pdf](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-megatrends-report-2015/$FILE/ey-megatrendsreport-2015.pdf)
- Falarz, M. (red.). (2021). *Climat change in Poland. Past, present, future*. Springer.
- Florida, R. (2002). *The rise of the creative class, and how it's transforming work, leisure, community and everyday life*. New York: Basic Books.
- Florida, R. (2005). *Cities and the creative class*. New York–London: Routledge.
- Gajewski, J., Paprocki, W. i Pieriegud J. (red.). (2015). *Megatrendy i ich wpływ na rozwój sektorów infrastrukturalnych*. Gdańsk: Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową – Gdańska Akademia Bankowa.
- Hajkowicz, S. (2015). *Global megatrends: Seven patterns of change shaping our future*. Australia: CSIRO Publishing.
- IPCC Report. (2022). *Global Warming of 1.5 °C*. Pobrano 31 marca 2023 z [pcc.ch](https://www.ipcc.ch)
- Jonda, B. (2016). Willkommenskultur: porażka czy jednak zdany egzamin? Zmieniające się znaczenie kultury przyjęcia w Niemczech. W: A. Adamczyk, A. Sakson, C. Trosiak (red.), *Polityczne i społeczne aspekty wielokulturowości. Migracje i mniejszości*. Poznań: WNPiD UAM.
- Kukliński, A. (2006). Ku kreatywnej Europie XXI wieku. Artykuł dyskusyjny. W: E. Okoń-Horodyńska i K. Piech (red.), *Unia Europejska w kontekście Strategii Lizbońskiej oraz gospodarki i społeczeństwa wiedzy w Polsce*. Warszawa: Wyd. Instytut Wiedzy i Innowacji.
- Kullberg, F. (2022). *Wojna z pięknem. Reportaż o oszpecaniu Szwecji*. Warszawa: Wyd. Dowody na Istnienie.
- Landry, Ch. (2000). *The creative city: A toolkit for urban innovators*. New York–London: Earthscan.
- Mapa Trendów. (2022). *Infuture Institute*. Pobrano 15 października 2022 z <https://infuture.institute/wp-content/maintenance.php>
- Mayer, M. (2018). Cities as sites of refuge and resistance. *European Urban and Regional Studies*, (25).
- Muszyński, J. (2001). *Megatrendy a polityka*. Wrocław: ATLA 2.
- Naisbitt, J. i Aburdene, P. (1990). *Megatrends 2000: Ten new directions for the 1990s*. New York: William & Morrow Company Inc.
- Naisbitt, J. (1982). *Megatrends. Ten new directions transforming our lives*. New York: Warner Books.
- NOAA Research. (2022). *Greenhouse gas pollution trapped 49% more heat in 2021 than in 1990*. NOAA finds – Welcome to NOAA Research.
- Northern Dimension Partnership on Culture (NDPC). (b.d.). Pobrano 12 lutego 2023 z <https://ndpculture.org/news/reimagining-the-future-what-is-the-role-of-creative-industries-in-it/>
- Prandecki, K. (2012). Rola megatrendów w przewidywaniu przyszłości. *Przyszłość Świat-Europa-Polska*, (2), 76-77.
- Stacewicz, J. (1996). *Megatrendy a strategia i polityka rozwoju*. Warszawa: Elipsas.
- Strittmatter, K. (2020). *Chiny 5.0. Jak powstaje cyfrowa dyktatura*. Warszawa: Wydawnictwo W.A.B.
- THINK CREATIVE (TC). (2016). Pobrano 12 lutego 2023 z <https://canon.a.bigcontent.io/v1/static/think-creative-pl-636899602915048771MM>
- Törnqvist, G. (1983). Creativity and the renewal of region life. W: A. Buttimer (red.), *Creativity and context*. Lund Studies in Geography, Series B, (50), 91-112.
- Zuboff, S. (2019). *The age of surveillance capitalism: The fight for a human future at the new frontier of power*. London: Profile Books.

Megatrends in Creative Space

Abstract: Megatrends are a consequence and at the same time the main determinant of changes taking place on a different scale and in various areas of socio-economic life. Megatrends such as deglobalisation, artificial intelligence development, expanding urbanization, demographical changes, migrations, climate changes, unpredictable global crises etc., significantly affect the lives of individuals, countries, and societies. As a consequence, a new approach to public governance is required, more adapted to new requirements and threats. The purpose of the chapter is to present the essence of megatrends and to indicate the main directions of changes taking place in selected areas. The presented conclusions were formulated mainly based on the descriptive method, historical method, and comparative analysis.

Keywords: megatrends, creative space, new governance models.